

БАХТИЁРЛИК САОДАТИ

(Академик Бахтиёр Назаров шеърлари ҳақида бир-икки мулоҳаза)

Баҳодир Карим, профессор

Истеъдодли ёзувчи дўстим Баҳодир Қобул билан академик Бахтиёр Назаров уйига бордик. Домла бизни кўриб, жўра эканимизни эшитиб бениҳоя мамнун бўлди. “Адабиёт зиёси” газетасининг биринчи саҳифасида улкан расми, сўнгра ичкарида домла хусусида ёзилган зукко адабиётшунос Иброҳим Ҳаққулнинг “Илм йўли – изланиш ва саботдир” номли мақоласи бор эди. Бу муждадан домла икки карра кувонди. Сухбат бўлди, кўп гаплар гапирилди. Шу бетоб ҳолида ҳам адабиёт ғами, сўз дарди домланинг ўз дардига қўшилди. Гурунгни батафсил ёзиш ниятим йўқ.

Хайрлашар маҳали ҳар биримизга китоб совға қилди. Ичида санасини -17.09.21. Эзгу сўзи - дастхати билан олдим. “Бахтиёр Назаров. Менинг лаҳзаларим” (шеърлар). Китобнинг босилганига ҳозир беш йил бўлди. Ора-ора шеърларни ўқидим. Бахтиёр Назаров домламизнинг саксон йиллик таваллуд кунлари муносабати билан уни қайта ўқидим; олимнинг шоир қалби, хусусан, бедилона тўртликларидаги дил изҳорлари эътиборимни тортди.

Тўғриси, Бахтиёр Назаровнинг олимлиги, олимона назарий қарашлари шеърларини аввал ўқиганимда менга халақит берар эди. Шеърнинг ички қонуниятларини, ясаиш техникасини, шеърнинг рамзли тилини, сўз санъати моҳиятини чуқур билган олимнинг ёзганларидек таассурот қолдирар эди. Бу сафар бошқача ўқидим, тўғриси, шеърларидаги дардлари, ҳиссиётлари, ҳикматлари ичкарасига кириб қарасам, бир маҳал Бахтиёр Назаровнинг олимлиги ҳам хаёлимдан кўтарилибди. Мен шоирнинг шеърларини, бўлса ҳам, ҳикматгўй бир шоир шеърларини, хусусан, бедилона, хайёмона,

қолаверса, Бахтиёр Назаровга тенгдош Абдулла Орипов тўртиликларига хос қўйма бутунликни завқ билан, мароқ билан мутолаа қилдим. Шу залда олимнинг лирик лаҳзалари - “Менинг лаҳзаларим” китоби ичига кирдим.

Бундаги шеърларга хронологик тарзда тартиб берилибди. Роппа-роса ярим аср давомида ёзилган домланинг кўнгил дафтари. Улар бу дафтар сандикда эди, энди-энди ошкор бўлди. Б.Назаровнинг шеър ёзгани бошқа шоирлар ёзганини англашга ёрдам бериши табиий. Адабиётшуноснинг сўзнинг масъулиятли, машаққатли йўлидаги бундай машқлари, менимча, жуда муҳим саналади.

Адабий-илмий, назарий-маърифий мақолаларидан маълумки, Бахтиёр Назаров шоирларни, шеър руҳини, ижодкор қалбини жуда яхши тушунар эди. Домланинг одамийлик фазилати ҳар жиҳатдан ибратга муносиб эди. Ортиқча калондимоғлик, манмансирашларни, тўғриси, сезган эмасман. Айнан доимо ичкарасида бир шоир яшагани учун ҳам домла, ким бўлишидан қатъи назар, кўпчиликка “Шоир” деб мурожаат қилар эди. Домла умрининг бир қисми кучли мафкуравий муҳитга тўғри келди. Социализм, коммунизм, фирқа-партия, съезд ва унинг қарорлари устивор замонлар эди у даврлар. Бугун биз яшаб турган замонга қарата 1967 йили “XXI асрдаги тенгдошларимга” деган шеърини ёзади. Ундан ўша замоннинг “табаррук” тушунчаларига, дастурий қарашларига шубҳа билан қарагани сезилади. Шунинг учун домла ёзади: “Ишонаман, келади, ишон, Мен фирқа, сен нофирқа эмас, Оддийгина қисқагина бас, Мен одамман дейдиган замон”. Дарҳақиқат, домла айтганидек, бугун фирқа-нофирқа жуда ҳам муҳим масала эмас. Бугун инсонийлик, “мен одамман” демоқ муҳим. Шу мафкуравий муҳит ичида туриб, унга кўнгил боғламай, аксинча унинг асоси пуч эканини англаш учун ҳам ижодкор, албатта, интуицияси, сезими, англами бўлиши лозим. Домла шундай бебаҳо тамиз эгаси эди.

Китобнинг қайси бир саҳифасида янги туғилган чақалокқа кўрмана учун пул берманг, гул беринглар, дунёга янги келган меҳмон димоғини пул хиди эмас, “Димоғини қитиқласин гул иси” (33-бет), дейди. Яхши топилдиқ. Диққат қаратилса, Б.Назаров ёзган шеърлари марказида инсон, унинг кўнгил хасратлари, ҳиссиётлари, дунё ва унинг ҳолатлари асосий мавзу сифатида намоён бўлади. Оиласига, кеннойимиз – Мухаррам аяга, фарзанд ва невараларга бағишланган шеърлар ҳам оз эмас.

Мухаррам аяга турли йилларда бағишланган, ҳар икковининг сарлавҳасига “Мукаррамхонга” деб ёзилган иккита тўртлигини шу ўринда келтиришни маъқул кўрдим:

Биринчиси:

Дунёда энг зўр буюм сўздир,
Инсонга энг зўр туюм сўздир,
Сен борсан-ку ёзганларим – шеър,
Сенсиз улар бир уюм сўздир.(357-бет)

Иккинчи тўртлик:

“Умидим кўнглимнинг зиёларидир,
Юлдузлар севимнинг имоларидир,
Кипригим очилиб, юмулишлари,
Сизга кўзларимнинг дуоларидир” (468-бет).

Дарҳақиқат, бунда самимият бор, дарҳақиқат, бундай ўзига хос оригинал дуони, хойнаҳой, сиз ҳам илк бор эшитиб турган бўлсангиз керак, азизлар.

Домланинг кўп шеърларида лирик кечинманинг чўзилган ифодаси ҳам кузатилади. Ҳиссиёт тизгинини, лирик кайфиятга мос лаҳзаларни ушлаб қолиш, лаҳзани овлаб, унинг ичида бирор муддат яшаш, завқ ифодасини маҳорат билан маромига етказиш, вазиятни имкон қадар тугал бериш осон

эмас. “Менинг лаҳзаларим”да хаёл кўзи билан оламга, табиат гўзалигига назар солиш ва уни ўзига хос йўсинда ифодалаган шеърлари кўп.

Домла “лирик дoston” тагсарлавҳа кўйган “Сувтушган” деган бир шеърини ўқидим. Сувтушган – бу жой номи. Айни маскан Ҳисор тоғининг бир чеккасида “Мироқининг нақд тепасида” жойлашган экан. Санага қараб, демак, домла шу гўшага 2004 йил борган экан, деб ўйладим. Сувтушганликлар бу шеърни ўқидимикин? Агар ўқишса:

“Сувтушганнинг йўллари серсув,
Сувтушганнинг сойлари сертош.
Сувтушганда ҳар майса орзу,
Сувтушганнинг манглайи куёш...” (68-бет) деган мисраларини ёд олиб,
фахр билан айтиб юришсалар керак.

“Ҳаддан кўп ҳокисор бўлма, эй бўтам,
Ерга тирик кириб кета олмассан.
Бас қил ноўрин кеккайишни ҳам,
Осмонга барибир ета олмассан” (339-бет)

Бунда насиҳат оҳанги, ҳаёт фалсафаси, аччиқ ҳақиқат изҳори бор. Фикр ҳам зиддиятли, ҳокисорлик ва кеккайиш, ер ва осмон тарзида тиник ифодаланади. Домла ўз шеърларида кўпинча “бўтам” сўзини қўллайди.

“Кечириш мумкиндир, унутмоқ қийин,
Дунё, онг, туйғу, дард – ҳаммаси ўйин.
Бир боқсанг, ҳар онинг бебаҳо, бўтам,
Яна бир қарасанг, бари бир тийин” (464-бет)

“Бўтам” дея мурожаат қилишларида самимият ҳам, гоҳида сезилар-сезилмас киноя ҳам бўлади. Домланинг шеърлари жўшиб сўзлашлари, оғзаки

нутқларини ёдга солади. Бу яхши. Домла кўпинча “нафақат” деган кириш сўз ўрнига “наинки”ни қўллар эди. Айрим шеърларида ҳам “Наинки одамзод, хайвонот балки, Асаларининг ҳам бўлар тулкиси” (371-бет), шу сўзни қўлланади.

“Булут пишса ёмғир тез бошланади,
Кўнгли бўшнинг кўзи тез ёшланади.
Кўппак ваҳшийлашар агар кутурса,
Тулки эса, бадтар ювошлашади” (464-бет).

Тулкининг ёки тулкисифатларнинг табиатини ҳам шундай яхши билади. Бу ўринда гап кўппак ёки тулки ҳақида кетаётгандек бўлса ҳам, аслида одам қиёфасида шу тоифани ўқувчи аниқ тасаввур қилиб туради.

“Ҳаёт экан, инсон учун бир иш керак,
Неки қилма, яхшиликка буриш керак,
Ўзи бўлар юмуш эмас экан бу ҳам,
Яхшиликни қилишни ҳам билиш керак”. (465-бет)

“Бу дунёга нега келдик, яхшини билмасак биз, Бу дунёга нега келдик яхшилик қилмасак биз” деганларидек Бахтиёр Назаров яхшилик қилишни биладиган нодир инсонлар тоифасига мансуб эди.

Домланинг ёзган тўртликларида фикр қуймалиги ўтган салафларнинг худди шундай ихчам жанрдаги шеърлари ва улардаги ҳаёт фалсафасини ёдга солади:

“Кимдир ер ҳайдайди, кимдир гап сотар,

Кимга бу дунёнинг бор-йўғи хатар.

Ношукур, кўрсанг-чи, қирқилган дарахт,
Бир йилдан буён барг чиқариб ётар” (468-бет).

Менимча, бу тўртликдаги охирги икки мисра биринчи хаёлга келгандир балки. Балки айни ҳодисани муаллиф ўз кўзи билан кўргандир ҳам. Умид билан яшаш, ноумид, ношукур бўлмаслик кераклиги ҳақидаги ибратомуз тўртлик эканини таъкидлашга зарурат бўлмаса керак.

“Одамлар бор, хорликда ҳам шон топади,
Ҳамида феъл ўксик дилда кон топади,
Тиланчилар қавмида бир гўзал зот бор,
Кўча-кўйда сози билан нон топади” (455-бет).

Дарҳақиқат, шаҳарнинг одамлар гавжум жойларида, кўча-кўйда қайси бир чолғу асбобини чалиб тирикчилик қилаётган кимсаларга сиз ҳам дуч келгансиз. Бахтиёр Назаров ҳам дуч келган уларга. Биз куйини тинглаб, марҳамат қилсак, тангасини ташлаб, раҳматини айтиб, бошни чайқаб йўлимизда давом этганмиз. Домла эса, булар устига шу қалби гўзал бир санъаткорнинг ҳолатини шеърига муҳрлабди. Бунда ҳам ҳаётий асос бор. Бадиий адабиёт учун тўқима бўлиши табиий, аммо ҳаётий асоснинг санъат тилига кўчирилиши таъсирли бўлади, менимча.

Домла шоирликка даъвоси бўлмаган кўнгил одами эди. “Шоир бўлмасам-да гоҳ шеър ёзаман” (474-бет). Ҳар ким ўз кўнглининг ранги, ҳолати, тутумини, яхши-ёмонлиги, омонат ва омонлигини ўзи англайди. Бахтиёр Назаровнинг “кўнгил ёзаман” деганида бир неча маъно бор. Ташқи маъносидан кўра, муҳими унда чин, ҳаққоний эътироф маъноси биринчи

ўринда туради. “Кўнгилни топиш”, ўз кўнглини ўзи англаши, бошқа бировга уни англатиш – бу ҳам эҳтиёж. “Гар кўнгил топмасанг, бари беҳуда Кўнгилни топсанг ҳар нени топарсан...” (383-бет). Зеро “Аслида кўнгилдир, кўнгилдир бу дунё” (382-бет). Бу мисралар ҳам Б.Назаров қаламига мансуб.

Шеър билан кўнгил эгизак тушунча. Улар бир вақтда, бир пайтда бунёд бўлганга ўхшайди.

“Кўнгил яралди-ки сен билан машғул,
Дунё девонадир, шеър эса кашкул,
Шеърият шундай бир ажиб ҳилқатки,
Фақат ақл билан англамоқ мушкул” (359-бет).

Кўнгил яралганда то хануз сўз билан, шеър билан, ҳиссиётлар баҳси билан машғул. Шеърни кўнгли ораста одам англайди, ҳис этади. Шеърни англаш учун фавқулодда оқил, илмий унвон ёки даражали бўлиш шарт эмас. Водийда ҳали шу кунга довур оддий меҳнат одамларининг жамланиб, навоийхонлик қилишларини, деҳқон ва боғбонлар жамланиб, завқ-шавқ билан ғазал шарҳлашларидан хабарим бор.

Истаган бир шеърнинг рамзий тили, кўчимларига тегишли назарий қонун-қоидаларини жуда яхши биладиган олим, адабиётшунослар бор. Бироқ уларнинг бариси ҳам шеър ёзавермайди; ёзиши шарт ҳам эмас.

Бахтирё Назаров ота-онадан ўз вақтида дуо олмоқ керак, кейин кеч бўлади, кейин кўнглинг армон ва афсусга тўлади, деган фикрни бундай шеърга солибди:

“Дуони ҳам билиб билмай кетганлар бор,
Ниятига етмаганлар, етганлар бор,

Онасининг рўмолини ундан кейин –

Бутун умр ювмай хидлаб ўтганлар бор” (376-бет).

Бундай ўринларда Б.Назаровнинг ичкарасида яшаб келаётган шоир ўзининг чинакам намоён қилади.

Шеър текис йўлда пайдо бўлиши қийин. Пайдо бўлганида ҳам йўлга мос, текис, силлиқ бўлади. Назаримда, чинакам шеър йўлдаги баҳайбат тоғларга чиқилганида, дунё гўзаллигини томошасидаги бетизгин хиссиётлардан ёки йўлдаги жарлик, бўғотлар азоби, изтиробидан бунёд бўлади. Шойиста шеърий сўз таркибига иккинчи вазиятда баъзи ножўя сўз ҳам аралашиб қолиш мумкин. “Қайси бир искиртга мухтож бўламиз” (471-бет) дегандек. Бундай нафратли кечинмани ҳам ёзмасликнинг ҳеч иложи бўлмай қолади баъзан. Ёзиб одам тинчланади.

Домла гоҳида ёзганлари хусусида “Мажбуран бирон бир мисра битмадим” (227-бет), деса, бошқа бир ўринда “Ёқмаса ўқимай қўя қол, жеркима, Ҳушимга келганин ёзиб қўявердим” (223-бет), дейди. Ёзиш шавқи, ўқиш завқи, ёзишнинг ҳаловатли жараёнлари ҳақида ҳам ўйлайди. “Бахтиёр, тўртлик-мўртликларинг кимга ҳам керак?” (222-бет) деган мисраси ҳам бор. Менимча, бадийий ижод аҳли ҳамиша ўзига бериши лозим бўлган жуда муҳим бир сўровнома бу. Бунинг жавобини ҳар бир ижодкор ўзи учун албатта топиб қўяди. Чинакам ёзишда аламли, оғриқли юрак бўшайди; одам қайсидир даражада хотиржам тортади ҳам:

“Жизғанақ бўлма кўп, адо қилади,
Хотири жамликдан жудо қилади,
Мен-ку отдан тушдим, лекин унга сен
Мина оласанми, Худо билади?...” (378 бет)

Домла турли масъул вазифаларда ишлади; катта-кичик мансабларни кўрди. Бамисоли от устида юрди. Отдан тушганида кимдир кўнглига теккан бўлиши мумкин. Ана шу ичкаридаги захм шеърга айланибди, деган хаёлга бордим.

Б.Назаров шеърларининг кўпчилиги биографик характерга эга. Уларда айрим таниш кимсаларнинг қиёфалари кўриниши билан бирга гоҳида домла ўз хасби ҳолини баён қилади. Ҳаётга, одамга, оламга, табиатга, гулларга, анжиру беданаларга боғлаб “кўнглини ёзади”.

“Демайман, баъзилардек қон йиғладим,
Демайман ҳовучлаб жон йиғладим,
Етмишимга айна етган кунимда
Хонамга беркиниб пинҳон йиғладим”.(375 бет).

Бундай йиғининг таъсири сизга ҳам ўтади. Домлага қўшилиб сиз ҳам пинҳон йиғлагандек бўласиз.

Китобдаги шеърлар орасида лирик турнинг турли шакллари учрайди. Домла шарқнинг энг кенг тарқалган ғазалини ҳам, ғарбнинг энг машҳур сонетини ҳам машқ қилиб кўрган эканлар. Аммо статистикага кўра тўртлик асосий ўринда туради.

“Айбсиз йўк, гап айбни ёпа билишда,
Сабр – жаҳлга сув сепа билишда,
Ҳар кимнинг бахти бор дунё саҳнида
Бахтиёрлик – уни топа билишда...” (387-бет).

Домланинг шеърлари орасида ўз исмини қўшиб ёзганлари ҳам бор. Демак, бахтиёрлик инсон ўз бахтини топиши билан боғлиқ. Бахтиёр Назаров ўз исмига мос яшади. Б.Назаровга чин маънода ҳаётда, оилада, жамиятда, жамоада бахтиёрлик насиб қилди, деб ўйлайман.

Гапим аввалида эсланган мақоласи туганчида Иброҳим Ҳаққул бундай ёзади: “Майда шахс ёки хашаки кимса ўз сўзи ва маънавий қиёфасига соҳиб бўлолмаганидек, улкан олим ҳам ҳеч пайт майдалик ё олчоқлик “тулпор”ига миниб зафарга қараб чопмайди. Шунинг учун улкан олим характерида бошқа бировникига ўхшамайдиган қатъият, ишчанлик, фаолиятида эса яратувчилик ва ҳиммат руҳи гуркираб туради. Шу жиҳатдан ҳам Бахтиёр Назаровдан ўрганса, ибрат олса арзийди”. Ҳақ гап!

Академик Бахтиёр Назаров ҳаёти йўли, одамийлиги ва илмий-ижодий фаолиятидан – шахсининг ҳар жиҳатидан ибрат олса арзийди, албатта!

Жумладан, шеър ёзишларидан ҳам.

Адабиёт:

- 1.Бахтиёр Назаров. Менинг лаҳзаларим. Тошкент. “Тафаккур” нашриёти, 2020 йил.
- 2.Иброҳим Ҳаққул. “Илм йўли – изланиш ва саботдир”// “Адабиёт зиёси” газетаси, 2021 йил, 16 сентябрь.